

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

Наймасштабніша акція з екстермінації євреїв відбулася 7-8 листопада 1941 р. Під загрозою покарання їх зібрано в східній частині міста й під конвоєм, котрий унеможлилював утечу, ескортовано в урочище Сосонки. У колону приречених потрапила навіть жінка, яка народила тієї ночі дитину. У ній був і хірург Коган, якого загнали в колону просто з операційної палати.

Очевидці тих подій розповідають, що рівненських євреїв «гнали до Сосенок, але їм не дозволялося йти по дорозі. Натомість їх змушували йти болотом, у результаті чого багато людей застрягли. Більшість дійшла до Сосенок. Там їх чекали могили десять метрів у довжину і метр завширшки. Німці та українці кидали в яму одночасно двадцять євреїв, потім стріляли лише в деяких з них. багато хто навіть не був поранений. Потім вони виливали на євреїв кислоту, покривали ґрунтом і кидали наступний шар євреїв. Таким чином в одній могилі було багато шарів. Тих, хто застрягав у болоті, прив'язували за руку чи за ногу до возу і таким чином підтягували до могили і ховали в ній. Маленьких дітей кололи багнетами і тоді кидали в могили. Операція тривала цілий день» [6, с. 56].

Раптова ескалація антиєврейського насильства чітко визначалась німецькими військовими потребами, «більша частина масових вбивств... відбувалась як правило перед тим, як область переходила від військової до цивільної адміністрації, тобто під прикриттям військової необхідності». Іншими словами, знищення євреїв та інших «комуністичних елементів» було засобом «безпеки на окупованих територіях» [6, с. 47].

Журналіст Ганс Пільц, який бачив це злочинство, згодом свідчив: «Мене особливо приголомшило те, що серед жертв було дуже багато маленьких дітей включно з немовлятами, яких члени «могильного батальйону», як ми називали підрозділ СС, хватали, високо піднімали і потім розстрілювали. Я бачив як дитячі голівки пострілом буквально розривало на частини. На все це змушені були дивитися євреї, котрі мали бути розстріляними вслід за ними. Стояв неймовірний крик, плач і молитва. Особливо голосно кричали й плакали маленькі діти» [7].

Висновок. Катастрофа єврейства - Голокост (по-єврейськи «Хурбн», «Шоа») – це найстрашніша загальнолюдська трагедія нового часу – ХХ ст. Грабунок євреїв, націоналізація їхньої власності, зневажливе ставлення до людської гідності та страшні звірства були масовим явищем вже з початку окупації Рівненщини.

Джерела та література

1. Гон М. Голокост у Західній Волині / М. Гон // Голокост і сучасність. Науково-педагогічний бюлетень Українського центру вивчення історії Голокосту. – 2002. – № 5. – вересень-жовтень. – С. 6–7.
2. Голокост на Рівненщині: (Документи та матеріали) / М.М. Гон; Центральний укр. фонд історії Голокосту. – Д.: «ТКУМА»; Запоріжжя:прем'єр, 2004. – 120 с. – (Українська б-ка Голокосту).
3. Круглов А. Энциклопедия Холокоста: Еврейская энциклопедия Украины / Ред. И.М.Левитас. – К., 2000. – С. 146; Катастрофа та опір українського єврейства (1941-1944). Нариси з історії Голокосту і Опору в Україні / Ред.-упор. С.Я. Єлисаветський. – К., 1999. – С. 206.
4. Куницький М. Соціально - правовий статус місцевого населення рейхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.). – К.: ПП НВЦ «Профі», 2014. – 564 с.
5. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер. – К.: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту. – 2010. – 368 с.
6. Бердз Дж. Голокост у Рівному: масове вбивство в Сосонках, листопад 1941р. / пер. з англ. Д.Аладька.-Рівне:Волин. оберєги, 2017. – 168 с.
7. Уничтожение евреев в г. Ровно в начале ноября 1941 года в свете немецких документов // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2012. – № 1 (11). – С. 121–122.

УДК 2-722.5(477.8):94(438)

Любов Галуха

РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано місіонерсько-русифікаторську діяльність православного духовенства у Волинській губернії як один із напрямів реалізації політики русифікації Російської імперії на Правобережній Україні в ХІХ – початку ХХ ст. Розглянуто методи роботи з оправославлення греко-католиків (українців), римо-католиків (поляків, чехів), старообрядців: попівців, безпопівців, поморців, феодосіївців і ін. (росіян).

Ключові слова: православне духовенство, Волинська губернія, Російська православна церква, греко-католики, римо-католики, старообрядці.

The missionary-Russification activity of the Orthodox clergy in Volyn' province as one of the directions of the Russification the policy of the Russian Empire in the Right-Bank Ukraine in the 19th - early 20th centuries is analysed. The methods of conversion of the Greek Catholics (Ukrainians), Roman Catholics (Poles, Czechs), Old Believers: Popovts, Bezpopovts, Pomorts, Feodosyivts, and others (Russians) into the Orthodox faith are considered.

The topicality of the study. In the independent Ukraine the complex processes are taking place in the Orthodox community today. The Orthodox community represents the majority in the Ukrainian society. Some Orthodox churches are in pro-Russian positions.

The problem of the implementation of the Russification policy on the territory of Volyn'Province by means of the conversion of faithful Greek Catholics, Roman Catholics and Old Believers was developed by contemporary Ukrainian scholars, such as S. Zhylyuk, R. Sheretyuk, N .Ivchyk, S. Taranets, G. Mochrytskyu, and others. However, a number of insufficiently researched aspects still remain.

The above-mentioned problems lead to the study of the historical past, the analysis and generalization of which can serve a deeper understanding of the causes and process of the emergence of such the state and the searching for ways to break the crisis in the Ukrainian Orthodoxy.

Key words: the Orthodox clergy, Volyn' province, the Russian Orthodox Church, the Greek Catholics, the Roman Catholics, the Old Believers.

В статтє проанализировано миссионерско-русификаторскую деятельность православного духовенства в Волинской губернии как вектор реализации политики русификации Российской империи на Правобережной Украине в XIX – начале XX в. Рассмотрены методы работы с оправавлением греко-католиков (украинцев), римо-католиков (поляков, чехов), старообрядцев: поповцев, беспоповцев, поморцев, феодосиевцев и др. (русские).

Ключевые слова: православное духовенство, Волинская губерния, Российская православная церковь, греко-католики, римо-католики, старообрядцы.

Актуальність дослідження. В незалежній Україні сьогодні відбуваються складні процеси у православному середовищі. Православна спільнота представляє більшість в українському суспільстві. Окремі православні церкви стоять на проросійських позиціях, що спонукає до ретельного вивчення й узагальнення питань оправавлення на території Волині в умовах Російської імперії.

Проблему реалізації політики русифікації на території Волинської губернії шляхом оправавлення вірних греко-католиків, римо-католиків і старообрядців розробляли сучасні українські дослідники С. Жилюк [2], Р. Шеретюк [7], Н. Івчик [3], С. Таранець [46], Г. Мокрицький [45] і ін. Однак, залишається низка недостатньо досліджених аспектів.

Означені вище проблеми потребують вивчення історичного минулого, аналіз та узагальнення якого може слугувати глибшому розумінню причин і процесу появи такого стану та пошуку шляхів виходу із кризовості в українському православ'ї.

На Правобережній Україні з 1793 р. реалізовувалася політика русифікації Російської імперії яка проявляла себе в усіх сферах людської життєдіяльності. У релігійному питанні на першому місці стояло «оправавлення», а через нього нав'язування російської мови, культури, світоглядних цінностей як засобів асиміляції народів в імперію [1, с. 383-384; 2, с. 135; 3, с. 74].

Дослідники XIX ст. процес русифікації на українських землях пов'язують у першу чергу із бажанням влади розширити число благонадійних та вимушеністю у подоланні сепаратистських тенденцій [4, с. 6-8]. Наголосимо, перший етап ліквідації унії 1794-1796 рр. відбувся за відсутності будь яких ознак сепаратизму з боку українського населення. Солідаризуємо із думкою українських дослідників які вважають, що у вказаний час нищення віросповідання (греко-католицького) більшості українців Правобережжя пов'язане із намаганням знищити українство як таке, що зберігалося в уніатській церковній традиції, а також захопленням матеріальної бази уніатської церкви з метою утвердження на її основі інституцій Російської православної церкви як засобу подальшої русифікації регіону [2, с. 78].

У вище означеному контексті на православне духовенство покладається функція місіонерсько-русифікаторської діяльності. При Синоді була спеціально утворена місіонерська рада, котра розробляла документи (правила, положення, статуту) для узаконення місіонерських організацій, проводила місіонерські з'їзди, розповсюджувала від імені Синоду відповідні накази. Місіонерська рада розробляла також форми і методи роботи місіонерів (урочистості, святкування, багатолюдні хресні ходи тощо). Місіонерсько-русифікаторська робота духовенства особливо активізувалася наприкінці XIX ст.

Впродовж же другої половини XIX ст. зусилля церкви (духовенства) зосереджувалися на викоріненні залишків уніатської церковної культури (звичаїв, традицій, обрядово-культових практик)

та боротьбі з католицизмом і спрямуванням на російсько-православну асиміляцію українців [2, с. 151]. Викорінення культурної спадщини уніатства розтягнулося на ціле століття, але залишилося незавершеним. Священик-краєзнавець П. Антонович на сторінках офіційного видання Волинської єпархії «Волинские епархиальные ведомости» на початку ХХ ст. наголошував «можна було зустріти дяків, які знали старовинні наспіви або священиків, котрі користувалися уніатськими требниками при освяченні свічок, води, поля, при вінчанні...» [6].

Сучасні дослідники стверджують, що «цілеспрямовані, переважно насильницькі за характером, заходи царського уряду та Російської православної церкви виявилися недостатніми, щоб остаточно знищити сильну уніатську релігійно-культурну традицію...» [7, с. 339]. Український вчений С. Жилюк звертає увагу не те, що на початку ХХ ст. «не тільки уніати, але й православні на відпусти чи латинські свята часто відвідували богослужіння, сповідалися і причащалися в костелах» [2, с. 147]. Він подає доволі цікавий факт, як в Житомирі багато людей приходило до костелу в день урочистих пошанувань на честь св. Антонія Падуанського (13 червня), що вимусило архієпископа Антонія Храповицького перенести на цей день святкування в пам'ять великомучениці Анастасії (офіційно відзначалося 29 жовтня) й, з метою відволікати увагу віруючих від костелу, організувати безкоштовні обіди (у 1907 р. такий обід було влаштовано на 700 богомольців). Проте окремі віруючі, як зазначає С. Жилюк, «не змінюючи традицій, встигали в цей день причаститися оплатками в костелі і побувати на православному богослужінні й теж причаститися, тепер вже вином і проскуркою» [2, с. 147].

На початку ХХ ст. парафіяльне духовенство виконуючи розпорядження Синоду та єпархіальної влади продовжувало вилучати з церков залишки уніатської церковної культури (книги, предмети культу, ікони) і здійснювало заходи, спрямовані на русифікацію населення. Тоді ж продовжувалося приєднання до православ'я уніатів-переселенців з Холмщини і Галичини. Документи Волинської духовної консисторії за 1888-1912 рр. зафіксували приєднання 1006 уніатів [2, с. 150]. Зауважимо, що повної статистики не існує. Недбале оформлення окремих актів приєднання, зокрема відсутність інформації про попереднє віросповідання конвертантів [8, арк. 1-36] або їхньої чисельності, наприклад за 1893 р. подані дані про приєднання до католицької, юдейської, уніатської і лютеранської віри без кількісних показників [9, арк. 1-90], практично не дає можливості відтворити цілісну картину місіонерських результатів у напрямі опрацювання уніатів. Крім того, документи Волинської духовної консисторії збереглися не за всі роки. Загалом наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. особливої проблеми у Волинській губернії незначний відсоток уніатів чи прихильників унії не складав.

У 1860–1870 рр. Синод видав низку указів, спрямованих на послаблення польського і римокатолицького впливів у середовищі православного духовенства та парафіян. Архівні документи свідчать, що окремі священики поміж собою та в родинному колі розмовляли польською мовою, а православні селяни хрестилися по-католицьки (злів направо) і читали молитви польською мовою [12, арк. 1-6]. У 1867 р. архієпископ Агафангел Соловйов через консисторію застерігав священиків м. Дубно, щоб вони у будь-який спосіб позбавили своїх родичів звички розмовляти польською мовою, аргументуючи тим, що непристойно вживати польську мову «в чисто російському краї» [10, арк. 1]. Наступного року волинський архієпископ Агафангел отримав від генерал-губернатора таємний наказ, де узгоджувалися спільні дії єпархіального керівництва із заходами світської влади, у тому числі поліції, у боротьбі проти уніатських та польсько-католицьких впливів [11, арк. 1]. У багатьох випадках розпорядження єпархіального керівництва парафіяльне духовенство виконувало всупереч власного сумління під страхом втратити парафію й опинитися поза штатом, згідно указу Синоду 1886 р. про заміщення неблагонадійних священиків священиками з російських єпархій [13, арк. 143].

Боротьба проти польсько-католицького впливу у 1860 – 1870-х рр., як реакція царизму на польське повстання 1863 – 1864 рр., зумовила посилення місіонерської діяльності, внаслідок чого водночас із придушенням польського повстання відбулося масове приєднання католиків до православ'я. Тільки в 1864 р. в західних губерніях було приєднано близько 50 тис. католиків, переважно у насильницький спосіб. Надалі масового переходу поляків-католиків до православної віри не відбувалося. Наприкінці ХІХ ст., зокрема, у 1895-1899 рр. та наступні роки, кожного року до православ'я приєднувалося від кількох десятків до кількох сотень осіб з різних віросповідань, у тому числі католицизму [14, арк. 1-106; 15, арк. 1-98; 16, арк. 1-70; 17, арк. 1-63]. Подібна тенденція зберігалася на початку ХХ ст.

Ситуація змінилася після проголошення царських свобод, також указу про віротерпимість 1905 р. Водночас із подальшим переходом католиків до православ'я, що зумовлювалося загалом бажанням укласти змішаний шлюб, розпочався зворотній процес, який набув особливого розмаху впродовж 1905-1907 рр., коли до католицизму перейшло понад 170 тис. осіб [1, с. 398]. У Волинській губернії впродовж 1905 р. до католицизму із православ'я повернулося 473 особи, а в 1906 – понад 1000 осіб, що у дванадцять разів перевищувало число зворотніх наверх [18, с. 43].

У роки століпінської реакції ця тенденція послабилася, але навернення на користь католицизму зберігалось як у Волинській губернії (за даними 1912 р., до православ'я перейшло 227, а до католицизму 235 осіб) [19, с. 64], та по Російській імперії загалом (за даними 1910 р., відповідно 424 особи і 488 осіб) [20, с. 53].

Таким чином, незважаючи на відомі факти протистояння між православними і католиками, між поляками та українцями, що почасти розпалювалося як на сторінках офіційної православної преси, так і окремих польських видань, а також системну боротьбу царизму проти полько-католицького впливу, на побутовому рівні вплив католицизму серед православного населення на початку ХХ ст. залишався відчутним. Очевидно, треба брати до уваги, попри заборону, факт здійснення місійної діяльності з боку окремих ксьондзів, які заохочували православних парафіян відвідувати богослужіння в костелах, надавали матеріальну підтримку, виконували для них треби й, у такий спосіб, добивалися успіхів в політиці прозелітизму. Прикметно, що у 1914 р. ксьондз Городниці Новоград-Волинського повіту Антон Бурджинський на своїй квартирі влаштував вечір пам'яті з нагоди смерті Тараса Шевченка й у присутності кількох православних парафіян відслужив заупокійну панахиду та молебень за процвітання України [21, арк. 178-78 зв.].

Прикладом збереження позицій католицизму у православному середовищі на рівні парафіяльного життя може бути, зокрема, ситуація, що склалася в селі Бутовці Ізяславського повіту. В листі до архієпископа Антонія (лютий 1913 р.) парафіяни цього села просили призначити їм священика (з першого січня їхнього священика О. Буйницького перевели на іншу парафію, а нового не призначили) і скаржилися на прихильність молоді до католицького богослужіння: «Вся молодь у недільні та святкові дні звикла ходити до церкви, тепер ходить до костелу й вдома вихваляє польські обряди та музику з піснями. Дуже просимо Ваше Високопреосвященство прислати нам священика, бо коли наша парафія залишиться ще один місяць порожньою, то вже не треба буде священика, одні підуть до костелу, а інші перейдуть в баптисти, які в нашій парафії з'явилися» [22, арк. 20 зв.].

У деяких інших випадках православні переходили до католицизму з більш прозаїчних причин, почасти вимушено з огляду на несприятливу для них ситуацію. Наприклад, в селі Буртинь православні з-поміж католиків і частини німців-лютеран склали незначний відсоток (1/ 6 із 200 хат), і обслуговувалися приїзджим священиком з Полонного А. Біlichem. За його свідченням, поляки принижували православних, матеріально їх пригнічували, зменшуючи платню на польському цегляному заводі, частина з них після проголошення свободи віросповідання перейшла до католицизму [23, с. 52]. Розповідь цього священика розкриває негативні явища в місіонерській справі, яка трималася почасти на ентузіазмі ідейних осіб. Так, намагаючись утримати парафіян Буртиня у православній вірі, він протягом п'яти років добивався виділення в селі клаптика землі, щоб збудувати церковнопарафіяльну школу місіонерського типу. Учителювати у школі погодився, згодом, випускник духовної семінарії, псаломник Покровської церкви Полонного А. Голдаєвич, за мізерну платню у 180 руб., який щонеділі удень навчав дітей в школі, а увечері проводив бесіди з дорослими. Одного разу, щоб уникнути побиття поляками, він змушений був ховатися в лісі. Через два роки А. Голдаєвич отримав священницьке висвячення, а його місце заступив інший «ідейний» працівник, оправавлений єврей Мойсей Царик, якому вдалося схилити католиків до більш спокійного сприйняття православних, а окремі з них навіть відправили своїх дітей до місіонерської школи [23, с. 52].

Подібні розповіді, які періодично з'являлися на сторінках офіційної церковної преси, мали пропагандистське значення – слугували спробою переконати розчарованих через відсутність успішних результатів місіонерів прикладами жертвовної праці звичайних церковнослужителів, котрі, долаючи труднощі і негаразди, продовжували боротися і, зрештою, перемагали. У дійсності така «перемога» досягалась, як правило, за сприяння органів влади та поліції. Так, коли після наказу про віротерпимість поляки відкрили в чеському селі Крошня (тепер передмістя Житомира) школу, за ініціативи місцевого священика І. Ніколаєва, вона була закрита, а проти організаторів відкриття школи розпочали судові розслідування [24, арк. 1-4]. Таких прикладів багато.

У пошуках ефективніших заходів місіонерської роботи Синод 1908 р. розробив нові правила для внутрішньої місії з акцентом на необхідності дотримуватися обережніших дій та посилення методів полемічного характеру, які мав затвердити четвертий Всеросійський місіонерський з'їзд. Але на з'їзді 1908 р., що відбувся в Києві за участі понад 600 делегатів, реакційна більшість виступила проти «ліберальних віянь» в діяльності церкви. Синод затвердив майже всі постанови з'їзду, зобов'язавши монастирі західних губерній стати центрами боротьби проти католицизму. Місіонерам, як і раніше, дозволялося залучати до своєї діяльності органи місцевої влади, застосовувати адміністративний тиск, пропонувалося створювати народні місії на основі благодійності [1, с. 183-184; 2, с. 138].

На перший погляд викликає подив доволі парадоксальна ситуація. З одного боку, у Волинській єпархії так і не було створено спеціального місіонерського органу для координації боротьби проти

католицизму. Єпархіальний Комітет Місіонерського товариства, заснований в Житомирі 1900 р., займався сектантством і старообрядництвом, про що йтиметься далі. З другого боку, Російська православна церква, володіючи величезним ресурсом (кадровий потенціал, кошти, місіонерські школи, постійно діючі місіонерські курси в Почаєві, підтримка губернської адміністрації, видавничі можливості), виявилася неспроможною досягти позитивних результатів, щонайменше у питанні утримання православних у власному віросповіданні. Цілком очевидно, що одним із детермінантів такої ситуації виступав чинник консерватизму православного духовенства, що яскраво продемонстрував місіонерський з'їзд 1908 р., відмовившись від пошуку дієвих методів роботи.

Більш успішною виявилася місіонерська діяльність волинського духовенства у напрямі навернення до православ'я чехів. По-перше, чехи, на відміну від поляків, приймаючи православ'я, не обмежувалися мотивами укладення змішаних шлюбів, а шукали підтримки з боку місцевої влади у розвитку власного підприємництва та сільського господарства. По-друге, політика прозелітизму єпархіального керівництва серед чехів здійснювалася гнучкіше. По-третє, у 1891 р. Синод зобов'язав першого єпархіального місіонера, крім боротьби з сектантами, займатися чехами, а у 1898 р. вивільнив останнього, відкривши посаду другого місіонера виключно проти сектантів та старообрядців [25, арк. 1]. По-четверте, вагання колоністів місцева влада (світська і духовна) «переламала» на свою користь масовим приєднанням чехів-католиків до православ'я у грубий адміністративний спосіб 1888-1889 р., коли було навернено майже 7 тис. осіб [2, с. 142]. Разом з тим, для подальшого опрацювання чехів Синод виділив волинським місіонерам 600 руб. кредиту [27, с. 184].

Проте найбільш вирішальне значення, на нашу думку, у приєднанні чехів мала практика формування з їхнього середовища власного національного православного духовенства. Пошуком таких кадрів займався протоієрей Калліст Метельський. З часом серед чеського православного духовенства появилися і свої місіонери. Так, першим єпархіальним місіонером у чеських справах став диякон Мануїл Немечик (згодом протоієрей села Крошня Житомирського повіту) [27, с. 184]. Пізніше, коли М. Немечик виїхав до Оренбургу, його місце зайняв священник чеського походження з села Квасилова Рівненського повіту Федір Гейд [2, с. 144]. Від чеського духовенства місіонерською діяльністю займалися священник Вацатко з села Строклів Дубенського повіту, оглядач Клеванського духовного училища архимандрит Саватій, священник села Кипичева Володимир-Волинського повіту Венадкович та ін. [2, с. 143].

Крім власного духовенства, православні чехи отримали право будувати церкви. Перший чеський православний храм, який перебудували з католицької каплиці, було відкрито 1888 р. в селі Гульче Острозького повіту [28, с. 1265]. Того ж року при Острозькій учительській семінарії відкрилися курси чеських народних вчителів для праці в церковнопарафіяльних школах чеських колоній. З 1889 р. така школа функціонувала в с. Крошня.

Формування кадрів чеського духовенства не позбавляло православних кліриків займатися місіонерською діяльністю серед чеського населення. Загалом парафіяльні священники та вчителі церковнопарафіяльних шкіл намагалися уникнути додаткового навантаження й не виявляли особливого ентузіазму, якого від них чекали Синод та вища єпархіальна влада. З метою якоюсь мірою активізувати працю серед чехів, на єпархіальному з'їзді в Почаєві 1904 р. було прийнято низку рішень, зокрема: створити «союз священників у парафіях із чеським населенням» [2, с. 145], зобов'язати усіх священників залучати до спільної роботи схильних до православ'я осіб, шукати кошти для будівництв у чеських поселеннях православних церков, створювати умови відкриття там церковнопарафіяльних шкіл [2, с. 145]. На з'їзді обрали другого місіонера у чеських справах, священника з Глинська Рівненського повіту Матвія Тарановського [29, с. 672].

Зусилля волинських місіонерів дали позитивний результат у напрямі опрацювання чехів-гуситів, які за кілька десятиліть майже всі приєдналися до православної церкви. Станом на 1913 р. їх залишилося лише 108 осіб із 8 тис. у 1889 р. [2, с. 145]. Чехи-католики, які мали підтримку з боку католицької церкви, можливість відвідувати богослужіння в костелах, навертатися до православ'я не поспішали. Їхня позиція певною мірою зумовлювалася і тим, що польсько-католицький чинник, через спільне віровчення, не сприймався ними як прозелітизм та посягання на знищення національних особливостей.

Очевидно, що суперництво з католицькою церквою у місіонерській роботі серед чехів підштовхнуло Синод та єпархіальну владу до нетрадиційних методів боротьби за «душі». У 1908 р. Синод дозволив здійснити перевидання молитовника чеською мовою [30, арк. 56], а наступного року дозволив частину богослужіння для чехів відправляти їхньою мовою [31, арк. 10], причому така поступка була зроблена тільки для чехів Волинської губернії.

Питання місії серед чехів досить серйозно обговорювалося на єпархіальному з'їзді в Почаєві 1913 р. Зокрема, з'їзд ухвалив рішення про видання чеською мовою релігійно-просвітницького

журналу, пропагандистської літератури (брошур, листків, календарів), відкриття на Волині православно-чеського релігійно-просвітницького братства з відділеннями в усіх чеських парафіях [34, арк. 2]. Проте з'їзд категорично відкинув пропозицію деяких делегатів про викладання чеською мовою у парафіяльних школах. Викладання в школах залишалося російською мовою, тільки незрозумілі місця із Закону Божого дозволялося тлумачити чеською [36, арк. 4].

Звичайно, рішення з'їзду в цілому можна оцінити як прогресивні, зважаючи на консерватизм церкви, але втілити їх завадила Перша світова війна.

Значні зусилля духовенство Волинської єпархії спрямовувало на приєднання до Російської православної церкви старообрядців різних напрямів та/чи згод (попівців, безпопівців, пилипонів, поморців, феодосіївців), які почали переселятися на Волинь наприкінці XVIII – початку XIX ст. У 1867 р. за офіційною статистикою старообрядці склали 0,2% (4142 особи) від загальної чисельності населення Волинської губернії [37, с. 321]. Впродовж другої половини XIX – початку XX ст. їхня чисельність подвоїлась. Так, станом на 1913 р. чисельність старообрядців у Волинській губернії складала майже 10 тис. осіб (4788 чол. і 4949 жін.) [38, с. 65], зокрема в Житомирі проживало 2257 осіб [38, с. 417].

До кінця XIX ст. царизм не розгортав місійної роботи серед старообрядців, обмежуючись антистарообрядським законодавством. Попри те, що у 1864 р. старообрядці отримали громадянські прав, а в 1874 р. їм дозволили вести метричні записи шлюбу, народження та смерті, у здійсненні обрядово-культової практики вони й надалі зазнавали утисків. Так, новий закон про старообрядців 1883 р., в основу якого було покладено директиви Міністерства внутрішніх справ про недоцільність послаблення заходів уряду щодо розколу, дозволяв молитися й виконувати треби за старими обрядами тільки в приватних будинках, не визнавав їхніх наставників духовними особами, забороняв пропагувати віру, здійснювати хресні ходи, будувати дзвіниці, зводити хрести на церквах тощо [1, с. 370]. Згодом, у 1888 р., Синод розробив правила для організації місіонерської діяльності у боротьбі проти старообрядців та сектантів: зобов'язав займатися цим, крім єпархіальних місіонерів, усім парафіяльним священикам. Принагідно зауважимо, що поєднання старообрядців із сектантами в узагальненому понятті «розкольник», зумовило появу умовної статистики під назвою «старообрядці та різного роду сектанти». Відображення таких узагальнень у багатьох звітах не дає можливості точно відтворити, зрештою, результати місіонерської діяльності як серед старообрядців, так і сектантів.

На початку XX ст. волинське духовенство посилює місійні заходи щодо попівців: відкрили спеціалізовану бібліотеку та Житомирську недільну аудиторію для співбесіди з ними у 1904 р., передали православну церкву Олександра Невського в Житомирі для влаштування одновірського храму Ігнатія Богоносця (у 1905 р. цій церкві надали статус самостійної парафії). Такий статус отримала й одновірська церква села Янушівка Новоград-Волинського повіту з обмеженим штатом причету – один священик і дяк, яким призначили платню за державної казни відповідно 300 і 100 руб [41, арк. 29-35]. Внаслідок таких заходів протягом 1904-1907 рр. у Волинській єпархії до православної церкви було приєднано близько 200 осіб старообрядців-попівців [42, с. 639]. У 1912 р. в межах Волинської єпархії нараховувалось 289 осіб одновірців, зокрема в Житомирі проживало 67 осіб, у Житомирському повіті – 138 осіб, у Новоград-Волинському – 8 осіб, у Новоград-Волинському повіті – 59 осіб, в Рівному – 17 осіб, які обслуговувалися одновірським духовенством чисельністю 22 особи [38, с. 59-65]. Цілком очевидно, що приєднання до православної церкви такої незначної чисельності старообрядців засобом одновірства, є свідченням невтішних результатів місіонерської діяльності.

Аналіз дискурсу одновірської проблематики дає можливість виокремити принаймні дві головні причини провалу практики одновірства в цілому: по-перше, за оцінкою М. Чельцова, старообрядці зневажали «мерзотне» всеросійське православ'я [42, с. 51]; по-друге, поморці небезпідставно вважали одновірство лише хитрим прихованим засобом майбутнього злиття його з синодальною церквою, про що однозначно наголошувалося на Всеросійському соборі християн-поморців 1912 р. [44, с. 43]. Підтвердженням такого висновку є позиція багатьох поморців Волині, які визнавали царя й загалом лояльно відносилися до Російської православної церкви, але вважали за краще триматися своєї віри. Серед таких, зокрема, виділяється постать поморця, поважного житомирянина Кіпріана Аврамовича Ляшкова. К. Ляшков був купцем першої гільдії, власником кількох цегельних заводів, скарбником Волинського опікунства в'язницями, брав активну участь у будівництві православного кафедрального собору в Житомирі, мав нагороду від імператора – золоту медаль «За усердие», а з 1876 р. він обіймав посаду житомирського міського голови. Після смерті 1882 р. (помер у віці 67 років) його поховали на старообрядницькому кладовищі [44, с. 7-29].

Як член громади поморців, К. Ляшков активно підтримував старообрядців. У 1875 р. добився дозволу на реконструкцію і розширення старообрядницької церкви, на якій, за особистим дозволом царя, було зведено купол з восьмиконечним хрестом.

У 1894 р. заможні поморці Житомира придбали за 423 руб. понад 2 га землі для будівництва церкви св. Покрови на передмісті Каракулі (тепер вул. Каракульна) [45, с. 40-43].

Звичайно, відкриття старообрядницьких церков, безуспішність місійної роботи серед безпопівців повітових поселень, відсутність результатів одновірства (старообрядці й надалі відмовлялись від умов одновірства, продовжували практику бігло попівства або шукали авторизації від Білоцерківської ієрархії) дратувало єпархіальну владу, що нерідко виливалося у брутальну критику старообрядців на сторінках церковної преси, розпалювання міжнаціональної ворожнечі у старообрядницьких селах (наприклад, в селах Довжик, Янушівка, Кропивка 1904 р. відбулися сутички між старообрядцями, німцями-колоністами та українськими селянами) [46, с. 79]. Привертає увагу характеристика старовірів-безпопівців анонімного автора 1905 р.: «Не дивно, що сьогодні волинський старообрядець-кацап виступає майже синонімом всього негідного і шкідливого для життя населення. Кому невідомо, що пограбування, крадіжки, убивства в нашому краї, особливо в межах Житомирського і Новоград-Волинського повітів, здійснюється старообрядцями? Відомо також, що серед оточуючого населення вже піднімається питання про виселення старообрядців із Волинського краю» [46, с. 79].

Подібна риторика, яка відображала лише негативне відношення до старообрядцтва, апріорі не могла сприяти успіху місіонерської діяльності як серед безпопівців, які склали більшість у Волинській губернії, так і у напрямі одновірства, храми якого залишалися напівпорожніми. Між тим, через якусь несамовиту упередженість місіонери разом із вищим керівництвом не визнавали цілком очевидних помилок у своїй роботі, що засвідчила програма обговорення старообрядського питання під час підготовки проведення Всеросійського з'їзду представників одновірства 1911 р. [47, арк. 64-72], коли пропонувалися старі методи боротьби, а також відозва архієпископа Антонія, опублікована в офіційній церковній пресі 1912 р., де зберігалася традиційна риторика «...ви старообрядці-розкольники, тому вам необхідно повернутися до православної церкви...» [48, с. 395-403].

Отже, місіонерсько-русифікаторська діяльність Російської православної церкви в усіх напрямках активізувалася лише наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. На Волині зусилля місіонерів та парафіяльного духовенства спрямовувалися, поряд з іншими, у першу чергу на опрацювання етноконфесійних спільнот поляків-католиків, чехів-католиків і росіян-старообрядців. Вертикаль місійної роботи забезпечувалася виконанням указів Синоду, рішень місіонерських з'їздів (всеросійських і єпархіальних), безпосередньою діяльністю повітових місіонерів (з липня 1909 р. – також окружних) та парафіяльного духовенства. У формах і методах місіонерської діяльності переважали чинники зовнішнього впливу, а також силові методи адміністративного тиску та використання поліції. Попри те, що в окремих напрямках Російській православної церкві вдалося досягти певних успіхів, зокрема в опрацювання чехів, в цілому місіонерська діяльність православного духовенства в межах Волинської губернії виявилася не ефективною. Очевидно, що причини виходу з православ'я на початку ХХ ст. лежали у площині інших чинників.

Джерела та література

1. Русское православие : вехи истории / Ред. А.И. Клибанов. – Москва: Политиздат, 1989. – 719 с.
2. Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793-1917 рр.) / С.І. Жилюк. – Житомир : Журфонд, 1996. – 174.
3. Івчик Н. Польське та єврейське питання в політиці царизму на Правобережній Україні (друга половина 1850-х – початок 1880-х рр.) / Н.С. Івчик : дис...канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України. – Рівне, 2012. – 224 с.
4. Картовцев Е. Обрусение землевладения в Юго-Западном крае / Е. Картовцев. – Киев : Изд. газеты «Киевлянин» в университетской типографии И.И. Заводского, 1877. – 152 с.
5. Булдаков В. Социальная история России: лечение новыми иллюзиями / В. Булдаков // Український гуманітарний огляд. – Київ : Критика, 2000. – Вип. 4. – С. 119–137.
6. Антонович П. Из недавнего прошлого Волыни / П. Антонович // Волын. епарх. вед. – 1909. – № 28. – Часть неоф. – С. 583.
7. Шеретюк Р. Греко-Уніатська Церква в контексті етноконфесійної політики Російської імперії на Правобережній Україні (кінець ХVІІІ-ХІХ ст.): Монографія / Р.М. Шеретюк. – Рівне : Волинські береги, 2012. – 432 с.
8. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської області). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 119.
9. Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 76.
10. Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 18. Спр. 106.
11. Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 18. Спр. 682.
12. Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 17. Спр. 218.
13. Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50. Спр. 302.

- 14.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 93.
- 15.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 7.
- 16.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 26. Спр. 66.
- 17.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 58.
- 18.Обзор Волынской губернии за 1906 год. – Житомир : Изд. стат. комитета, 1907. – 264 с.
- 19.Обзор Волынской губернии за 1912 год. – Житомир : Изд. стат. комитета, 1913. – 268 с.
- 20.Всепопданейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1910 год. – СПб. : Синодальная типография, 1913. – 338 с.
- 21.Центральний державний історичний архів України м.Київ (ЦДІАК). Ф. 1335. Оп.1. Спр. 1963. 300 арк.
- 22.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 42. Спр. 459.
- 23.Священномученик Аркадий (Остальский; 1889-1937), Епископ Бежецкий, викарий тверской епархии: «Мы не должны бояться никаких страданий...». Творения: в 2-х т. / Сост. И. Кучерук и Е. Тимиряев. – Житомир : Изд. Житомирской епархии УПЦ, 2011. – Т. 2. – 464 с.
- 24.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 33. Спр. 2650.
- 25.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 26. Спр. 2025.
- 26.Квасницкий П. Чешские школы // Волын. епарх. вед. – 1889. – № 34. – Часть неоф. – С. 869–872.
- 27.Указ Его Имп. Величества из Святейшего Правительствующего Синода, Преосвященному Модесту, епископу Волынскому и Житомирскому, Почаевской Лавры священноархимандриту о учреждении особой должности имссионера на Волыни // Волын. епарх. вед. – 1891. – № 10. – Часть оф. – С. 183–184.
- 28.Первый чешский православный храм России в селе Гульча Острожского уезда // Волын. епарх. вед. – 1888. – № 32. – Часть неоф. – С. 1262–1265.
- 29.Тарановский М. Доклад Председателя Союза священников в приходах с чешским населением / Матвей Тарановский // Волын. епарх. вед. – 1904. – № 35. Часть оф. – С. 672.
- 30.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50. Спр. 542.
- 31.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50 Спр. 545.
- 32.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50. Спр. 545.
- 33.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50. Спр. 542.
- 34.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 43. Спр. 528.
- 35.Донесение Волынского архиепископа Антония Св. Синоду с предложением о воспрещении смешанных браков в Волынской епархии // Волын. епарх. вед. – 1909. – № 3. – Часть оф. – С. 32–34.
- 36.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 43. Спр. 528.
- 37.Ливрон В. Статистическое обозрение Российской империи / В. Ливрон. – СПб.: Тип. тов-ва «Общественная польза», 1874. – 418 с.
- 38.Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. – Житомир : Влын. губерн. типография, 1913. – 548 с.
- 39.Костриця М. Підручна книга з краєзнавства / М.Ю. Костриця, Р.Ю. Кондратюк. – Житомир: Косенко, 2007. – 464 с.
- 40.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 50. Спр. 531. 450 арк.
- 41.Абрамович Н. состояние миссионерского дела на Волынской епархии со 2-й половины 1904 г. по 2-ю половину 1907 года // Волын. епарх. вед. – 1907. – № 27. – Часть оф. – С. 639.
42. Чельцов М. Единоверие за время столетнего существования его в Русской церкви (27 октября 1800 г. – 27 октября 1900 г.) / М.П. Чельцов. – СПб.: Типо-литография В.В. Комарова, 1900. – 96 с.
- 43.Сичевський А. Нариси з історії старообрядництва в Україні / А.О. Сичевський. – Житомир : Вид-во «Волинь», 2009. – 176 с.
- 44.Мокрицкий Г. Кафедральный Преображенский собор: 125 лет истории / Г.П. Мокрицкий. – Житомир : Волинь, 2000. – 48 с.
- 45.Мокрицький Г. Покровська церква на Каракульній: історія місцевості, старообрядців і їхнього храму / Г.П. Мокрицький, В.Я. Лазунов. – Житомир: Вид-во «Волинь», 2001. – 52 с.
- 46.Таранець С. Розселення та соціально-економічне становище старообрядців Волині в ХІХ – на початку ХХ ст. / С.В. Таранець // Укр. іст. журнал. – 2008. – № 3. – С. 74–82.
- 47.Держархів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 41. Спр. 597.
- 48.Послания высокопреосвященнейшего Антония, архиепископа Волынского ко всем отпавшим от православной Церкви старообрядцам // Прибавление к церковным ведомостям. – 1912. – № 10. – С. 395–403.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любов</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 pp.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіє Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБІТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНІЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шеретюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПІАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Сверова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валюх Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Свєтлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРИЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŻNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.) 279

Томчук Любов

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК» 282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.) 293

Вирський Дмитро

МОНАСТИРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ. 294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

А 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017